

Rechtskundig Weekblad

Vereniging zonder winstgevend doel

Verschijnt elke Zondag

Abonnementsprijs : 300 fr. per jaar

Postcheckrekening N° 3185.22

Beheer en Redactie : Mr René VICTOR, Justitiestraat, 21, Antwerpen.

LOF DER TOLERANTIE

Rede uitgesproken door Mr Raymond NOSSENT, op de plechtige openingszitting van het Vlaams Pleitgenootschap bij het Hof van Beroep te Brussel, op 17 December 1949

In haar reisindrukken verhaalt de Franse schrijfster Marcelle Tinayre dat zij kort na de revolutie van de Jonge Turken een hospitaal bezocht in Konstantinopel en aan een jonge verpleegster, die de gekwetsten met grote toewijding had verzorgd, vroeg : « U hebt de reactionnairn toch ook verzorgd? » Waarop het meisje antwoordde : « Non. Je n'ai soigné que les bons. » (1)

De goeden. Het is te zeggen zij die van dezelfde partij zijn, van dezelfde opinie, van dezelfde groep, zij die samen gestreden hebben, die op dezelfde wijze denken. Zij die aan dezelfde kant staan.

Wanneer men over het antwoord van het Turks meisje kalm en nuchter nadenkt, wordt men getroffen door zijn vreeselijk cynisme, door zijn haast onmenselijke onverdraagzaamheid.

Maar laten wij even kijken naar onze handel en wandel, naar de houding en de levenswijze van de mensen van gisteren of van heden. Zien we niet zowat overal, dat men slechts de « goeden » wil verzorgen? De woorden « vrijheid », « menseneerbied », « wereldverzoening » weerklinken overal. Maar nergens hebben ze dezelfde inhoud. Ze zijn etiketten voor producten die soms niets gemeens hebben. Een geweldig tweegevecht is het : beschaving tegen beschaving, wereld tegen wereld, land tegen land, klas tegen klas, partij tegen partij, man tegen man. Als hij dezelfde opinie als ik niet verdedigt, redeneert men, is hij een vijand. En als hij haar wel verdedigt, vraag ik me af of hij niet schijnheilig is.

Problemen van heden? Ja. Maar ook eeuwig probleem, waarvan de diepe oorzaak wel te vinden is in het egoïsme dat vastzit in het hart van de mens en tegen hetwelk nog en nog moet gestreden worden.

Want hoe mooier is toch de houding van de mens of van de instelling die begrijpend optreedt, die zich sterk genoeg voelt om van tijd tot tijd eens over zijn gedachten, zijn principes, zijn levensgang na te denken, om zich af te vragen of hij bij de anderen niets meer te leren heeft, om zich in de persoon van de anderen in te werken en om dan na te gaan welke zijn reacties zouden zijn.

Heel het probleem van de tolerantie schuilt daar : de tegenpartij, de anderen, diegene die niet « de goeden zijn », begrijpen of ten minste proberen ze te begrijpen.

Wanneer men van tolerantie spreekt, denkt men eerst aan de verdraagzaamheid op godsdienstig gebied. Die lijkt wel zonderling, want het is precies daar dat zij het minst ontwikkeld is en kan zijn. Zij wordt beperkt, volgens de « Dictionnaire de Théologie Catholique » tot het negatief toelaten van een werkelijk of ingebeeld kwaad. Als dusdanig wordt zij niet als een deugd beschouwd. De kerken leggen aan hun gelovigen een bepaalde belijdenis op en volgen diegene die haar leer op een uitwendige wijze krenken, te weten de kettters. Het Mohammedanisme is bijzonder streng; het legt de haat op van de ongelovigen. Het Christendom alleen verenigt de strengheid en de liefde.

Het is daarom dat het zonder enigszins zijn principes te laten varen een grote milheid manifesteert tegenover de personen. Het Concilie van Trente heeft de houding van de Katholieke Kerk dienaangaande zeer duidelijk omschreven in zijn directieven. De Hoofden van de Kerk moeten zich herinneren dat zij herders en geen vervolgers moeten zijn, zij moeten zich gedragen tegenover hun onderdanen op zulke wijze dat hun superioriteit niet ontaardt in een trotse heerschappij, maar dat zij ze beminnen en ze beschouwen als hun kinderen en hun broeders en dat zij zich inspannen om ze van het kwaad af te keren door hun vermaningen en hun goede raadgevingen, om niet verplicht te zijn tot de nodige straffen over te gaan ten overstaan van diegene die in de zonden zouden vallen. Moesten toch hun onderdanen zich door menselijke broosheid tot de zonde hebben laten verleiden, dan moeten de bisschoppen ten hun opzichte het gebod van de Apostel naleven, ze verbeteren met alle machten van goedheid en geduld; want de getuigenissen van genegenheid baren dikwijls meer resultaten voor de verbetering van de zondaars dan de strengheid, de vermaning dan de bedreiging en de liefde dan het geweld. Maar wanneer de zonde zo erg is dat zij de

woede vergt, zullen zij de strengheid temperen met zachtheid, de gerechtigheid met barmhartigheid, de strengheid met goedaardigheid, zodat de nuttige tucht gehandhaafd weze onder de volkeren en dat diegenen die gestraft werden zich nochtans zouden verbeteren of indien zij het niet willen dat de anderen, door de straffen, van de ondeugd zouden afgeleid worden. Het is inderdaad de taak van een waakzaam en terzelfdertijd barmhartig herder, wanneer hij de ziekte van zijn schapen moet verzorgen, eerst de zachte remedies te gebruiken, dan indien de grootte van het kwaad het vergt, de sterkere en geweldigere middelen; en zo deze geen resultaat geven, zal hij, ten minste door scheiding, de besmetting van de anderen verhinderen.

Naast de religieuze tolerantie onderscheidt men nog de zogenaamde burgerlijke tolerantie, deze die zich moet veropenbaren in het staatskundig leven: « La tolérance est aussi nécessaire en politique qu'en religion », schreef Voltaire, « c'est l'orgueil seul qui est intolérant ». (2)

In theorie wordt die burgerlijke verdraagzaamheid verzekerd door de meest moderne grondwetten. De Belgische grondwet bepaalt dienaangaande in haar titel II, dat de vrijheid van de persoon gewaarborgd is, alsook welke preciese vrijheden aan de burgeris worden verzekerd. Dit heeft toch maar een betekenis wanneer die beginselen in de practijk worden omgezet in de geest waarin zij het licht hebben gezien.

Wat baat het b.v. te bepalen dat « het onderwijs vrij is », wanneer jaar na jaar het schoolvraagstuk opnieuw oplaait omdat een deel van de natie, in naam nochtans van de meest absolute maar verkeerd toegepaste tolerantie, aan een meerderheid van burgers de middelen weigert om een vrij onderwijs, dat zij wensen, te organiseren, of normaal in het leven te houden. Is het niet terecht dat onze grote Edmond Picard schreef: « Zij noemen dit regeren, men moet het heten: tyranniseren. En het is de wredeste, de hatelijkste tyrannie: niet deze uitgeoefend door een vreemde, maar door de landgenoten: een helft van de natie, die de andere helft aan de keel grijpt en die haar psychisch afranselt. Wat een afschuwelijk gespuis dan de fanatieken. Het is, ik zal niet zeggen een vrijdenker, maar iemand die vrij denkt, die zich er niet kan van onthouden het uit te schreeuwen. » (3)

De tolerantie op godsdienstig of politiek gebied, de theoretische tolerantie, heeft dienvolgens geen waarde, geen ware betekenis zonder de private verdraagzaamheid, d.w.z. de prachtigste tolerantie, de tolerantie in het dagelijkse leven, in de gewone omgang met onze medemens.

Het verwondert wel dat moralisten en sociologen veel meer belang schijnen te hechten aan de tolerantie in de publieke sector dan in de verhoudingen van man tot man. Nochtans heeft de verdraagzaamheid die schuilt in de teksten of in de instellingen, geen betekenis indien de mensen die haar in werkelijkheid moeten omzetten, niet bezielde zijn met die tolerantie, « Tolerance, zegt Helps, or to use a more Christian word *charity* ». (4)

Laten we die hoedanigheid van dichterbij ontleden.

— Verdraagzaamheid: inschikkelijkheid of toegeeflijkheid, schrijft R. K. Kuipers, in zijn « Geïllustreerd Woordenboek der Nederlandsche Taal ».

In zijn essay « Le protestantisme comparé avec le catholicisme » schrijft Balnès: « L'individu est dit tolérant, lorsqu'il est dans une disposition habituelle d'esprit qui lui permet de supporter sans s'irriter ni se troubler, les opinions contraires à la sienne ».

Een Engelse, iets wat paradoxale bepaling is deze van Coleridge: « The only true spirit of tolerance consists in our conscientious toleration of each other's

intolerance ». De enige ware geest van de tolerantie bestaat in het bewust verdragen van eenieders intolerantie. (5)

Wanneer men die gedachte overschouwt, denkt men onmiddellijk aan enkele grote figuren die haar hebben geïllustreerd: Erasmus, Egmont, Oldenbarneveldt, Hugo de Grote, Willem de Zwijger.

Ik wil me heden beperken tot twee figuren die me karakteristiek schijnen wat betreft hun ware tolerantie op het menselijk plan, twee figuren die zeer verschillend zijn, ze behoren tot verschillende tijden, perken, verschillende landen en verschillende klassen. Hun rol, hun historische betekenis kan onmogelijk vergeleken worden. Maar beiden hebben in moeilijke en delicate omstandigheden blij gegeven van tolerantie, van een mooie verdraagzaamheid in hun houding tegenover hun medemens, hun oversten of hun ondergeschikten, hun vrienden of hun tegenstrevers, hun rechters of hun verdedigers, hun partijgangers of hun beulen.

Tijdens acht jaar, van 1560 tot 1568, was Michel de L'Hospital kanselier van Frankrijk. Zijn land was toen volop in opschudding. Verschillende burgeroorlogen volgden elkaar op. De strijd was bezielde door religieuze en, subsidiair, politieke of sociale redenen.

Zeergeer wantoestanden hadden zich in de katholieke kerk voorgedaan. De lagere geestelijkheid was in het geheel niet op de hoogte van haar taak. Het volk was onwetend inzake dogma. Er werd gestreefd naar de hoge ambten in de Kerk om reden van de belangrijke materiële voordelen die er aan verbonden waren. De macht van de Paus was zeer laag gedaald. De wantoestanden moesten automatisch een reactie uitlokken. Zo zag het Protestantisme het licht. Verschillende hervormers stonden op. Zij waren meestal jong en begaafd. Zij steunden zich uitsluitend op de Heilige Schrift, de bron waarnaar eenieder persoonlijk moest terugkeren, de enige bron van de Openbaring.

Na korte tijd reeds maakten de hervormers geen duidelijk onderscheid tussen het religieuze en het politieke. Zij streden naar overheersing op politiek gebied. Sommige vorsten, o.a. in Duitsland, die zich tot de nieuwe godsdienst hadden bekeerd, wilden hun geloof aan hun onderdanen opdringen.

In Frankrijk nam de vorst maatregelen ter bescherming van het rooms geloof. De protestantse minderheden voerden dan een gedurige strijd tegen het vorstelijk huis. De bevolking geraakte in twee kampen verdeeld en tijdens een hele periode woedden de opstanden en de oorlogen. Aan beide kanten vierde de onverdraagzaamheid hoogtij.

De tolerantie was aan de heersers van die tijd zeer vreemd.

Michel de L'Hospital « qui avait des fleurs de lys dans le cœur » (Pierre de l'Etoile), is een der zeldzame figuren die het hoofd koel heeft gehouden.

Het is niet in mijn bedoeling te beweren, zoals sommigen dit hebben willen doen, dat hij moet beschouwd worden als een model voor alle deugden of nog als een aankondiger van een ideaal liberalisme. (6)

Als goede Auvergnat, heeft hij het steeds op prijs gesteld zijn patrimonium te verrijken. Wanneer hij de Heer was geworden van le Vignay, heeft hij met een voorbeeldig geduld gemanceuvreerd om het domein steeds te vergroten. Ook tijdens zijn eerste moeilijke jaren heeft hij hardnekkig met de fiscus getwist om van sommige belastingen vrijgesteld te worden. Wie zou schijnheilig genoeg zijn om hem de steen te werpen?

Ook he
zucht nie
toe dat h
werken t
leven mo
wanneer
is. Ook v
hij over
hij « les
et n'épar
sions d'ur
toute aut
les procès
au couch
cesse ».

Maar d
van de
begrepen
derheid i
maar aa
strenge v

Zijn he
om de r
Zijn va
1523 par
moeten v
studien, t
in Bolog
sor in he
spoedig e
geleerde,
dichter v

Dank ;
geamnest
zijn vade
met me
crimineel
ter dezer
schat te
l'Hospita
waar hij
drongen
geslacht
rechtsgel
Hij voelt
rekenen ;
de vorst.

In die
of zijn k
zijn buit
mages p
faveur c
degré en
tés ». (7)

Inderd
Valois, l
van Ben
die de ze
fijne gee
periode e
ling van
guerie d
invloed
Ronsard.

Met zij
l'Hospita
heden in
driek II t
worden
vijanden
door de
penninge

Ook heeft men hem veel verweten dat hij zijn heerszucht niet onder stoelen of banken stak. Ik geef grif toe dat het een weinig onaangenaam is in zijn eerste werken te lezen hoe hij zich beklagt dat hij zijn leven moet verdienen met lessen in het recht te geven wanneer hij voelt dat hij voor grootse taken bestemd is. Ook wanneer hij magistraat geworden is klaagt hij over de mediocriteit van zijn functies en bespot hij « les avocats enroués, aboyant comme des chiens et n'épargnant pas même les juges, dans les agressions d'un insolent orgueil ». Zijn wens in het « suivre toute autre carrière, plutôt que de se débattre contre les procès, en roulant, depuis le lever du jour jusque au coucher du soleil, cette pierre qui retombe sans cesse ».

Maar dit al neemt niet weg dat hij in het Frankrijk van de XVIe eeuw voorkomt als de staatsman die begrepen heeft dat er in Frankrijk een woelige minderheid is waaraan rechten moeten erkend worden, maar aan wie moet herinnerd worden dat zij ook strenge verplichtingen heeft tegenover de vorst.

Zijn hele formatie had hem grotendels voorbestemd om de rol van een verzoener te spelen.

Zijn vader, geneesheer Jean de l'Hospital, had in 1523 partij gekozen voor de Bourbons, zodat hij had moeten uitwijken. Het is alzo dat Michel zijn rechtsstudien, die hij te Toulouse had begonnen, voortzette in Bologna, Modena en Pisa. In 1530 werd hij professor in het burgerlijk recht te Padua. Hij genoot zeer spoedig een uitstekende faam — niet alleen als rechtsgeleerde, maar ook als dichter, hij is de beste Latijnse dichter van Frankrijk in de XVIe eeuw.

Dank zij koning Frans I, werd Jean de l'Hospital geamnestieerd en weldra keerde ook zijn zoon naar zijn vaderland terug. In September 1537 huwde hij met mejuffer Marie Norin, dochter van de luitenant-crimineel van Parijs. Een ambt van raadsheer was ter dezer beschikking gesteld geweest om als bruidschat te dienen voor zijn dochter. Zo doet Michel de l'Hospital zijn intrede in het Parlement van Parijs, waar hij zeer slecht onthaald wordt omdat hij opgedrongen was geweest, omdat hij niet tot een adellijk geslacht behoorde en ook misschien omdat hij als rechtsgeleerde reeds zeer goed stond aangeschreven. Hij voelt onmiddellijk dat hij niet op het Parlement rekenen mag. Hij zal dus de vertrouwensman zijn van de vorst.

In die jaren is het dan ook niet zijn bekwaamheid of zijn karakter die hem vooruitbrengen, maar wel zijn buitengewone dichterbegaafdheid. « Les hommages poétiques », schrijft Boissart, « lui valurent la faveur des grands et même des princes, qui, de degré en degré, le poussèrent aux plus hautes dignités ». (7)

Inderdaad, in 1551 wordt hij door Marguerite de Valois, hertogin van Berry, benoemd tot Kanselier van Berry. Zij had voor die functie een man gezocht die de zaken kende, maar ook die uitblonk onder de fijne geesten van zijn tijd. Het hofleven had in die periode en in die streek meer belang dan de afhandeling van politieke of administratieve zaken. Marguerite de Valois en haar kanselier hadden een grote invloed op de Pleiade van Joachim du Bellay en Ronsard.

Met zijn natuurlijk opportunisme maakt Michel de l'Hospital gebruik van de buitengewone omstandigheden in dewelke hij verkeert om door koning Hendrik II tot voorzitter van het Rekenhof benoemd te worden. Door zijn strengheid maakt hij zich vele vijanden: « Ik maak me onaangenaam, schrijft hij, door de nauwkeurigheid waarmede ik op 's konings penningen waak; de diefstallen blijven niet meer

ongestraft; ik breng orde in de inkomsten en de uitgaven; ik weiger de schenkingen te betalen die te lichtzinnig werden toegekend of ik stel de betaling uit tot betere tijden. » Zijn gezag is groot en zijn energie onverzettelijk. Michel de L'Hospital is zonder twijfel de man van de verzoening en van de vrede. Maar hij is dit niet ten nadele van zijn gedachten, van het algemeen welzijn, van de blijvende belangen van het koninkrijk. Zijn strijd tegen de aanspraken van het Parlement is een teken van zijn wilskracht, van zijn karakter dat sterker wordt wanneer hij de weerstand of de strijd nodig acht. (8)

De vrouw van L'Hospital had zich tot het protestantisme bekeerd. Zij zal pas veel later dit geloof plechtig afzweren.

In 1577 huwde zijn dochter, die door haar moeder in het protestantisme was grootgebracht, met een jonge edelman, die insgelijks naar het protestantisme overhelde.

Men kan zich inbeelden welke moeilijkheden die familiale toestand voor L'Hospital heeft meegebracht. De katholieken hebben hem steeds verdacht van een gecamoufleerde calvinist te zijn. Het staat nu ontegensprekelijk vast dat dit nooit het geval is geweest. Maar anderzijds legt die familietoestand ook uit hoe Michel de L'Hospital voorbereid was om in het groot gezin « Frankrijk » aan de mensen te leren samenleven, welke ook hun religie weze.

Wanneer hij, na het overlijden van François Olivier, kanselier van Frankrijk werd, op 11 April 1560, kreeg hij onmiddellijk met de grootste moeilijkheden te kampen. Enerzijds de ultra-katholieken, die aan de geest van verdraagzaamheid niet wilden toegeven, anderzijds de calvinisten, die beroep deden op de burgeroorlogen en zich bereid toonden hun eisen gewapenderhand te doen zegevieren. Onmiddellijk wierp hij zich tussen de twee partijen en deed alle mogelijke pogingen om ze te verzoenen.

Door zijn tussenkomst en deze van Admiraal Coligny, werden de Staten-Generaal bijengeroepen met de hoop de godsdienstige onlusten te vermijden.

Op 13 December 1560 sprak Michel de L'Hospital te Orleans de openingsrede uit. Het is een prachtig stuk welsprekendheid. Voor de hoogste notabelen van het land en de vertegenwoordigers van alle Staten — en van alle partijen — spreekt hij met volle openhartigheid. De vertegenwoordigers van het land moeten de natuur en de ernst van het kwaad kennen om het te kunnen verhelpen. Zijn rede is een trouwe beschrijving van de toestand in Frankrijk op dit ogenblik. Het is een waar historisch monument.

De stijl die klaar, eenvoudig en aangenaam is en waar practische, levendige voorbeelden de gedachten komen illustreren, kan door een vrije vertaling — heilaa! — niet met al zijn zuiverheid worden weergegeven. (9)

Hij sluit het eerste deel van zijn toespraak met de woorden: « Laten we besluiten: zo iedere Staat zich tevreden stelt met zijn lot en zijn goederen, zich om de goederen van de anderen niet bekommert, de anderen niet beledigt, aan zijn prins en aan zijn wetten en zijn bevelen gehoorzaamt, zullen wij leven in rust en vrede ».

Dan pakt hij onmiddellijk het tweede probleem aan: « Men zegt dat de andere en belangrijkste oorzaak van het oproer de godsdienst is: dit schijnt zeer zonderling en haast ongelooflijk, want het oproer is een kwaad en zelfs, zoals Thucydides het verklaart, houdt het in zich allerlei kwaden; hoe zou dan de godsdienst, indien zij goed is, een kwaad, t.t.z. een gevolg tegenstrijdig met haar oorzaak kunnen verwekken? Daarboven, indien de opstand een burgeroorlog wordt,

wreder dan de oorlog tegen de vreemde, hoe kan hij toch veroorzaakt worden door de godsdienst, zelfs de christelijke en evangelische godsdienst, die bijzonder de vrede en de vriendschap onder de mensen beveelt? Non enim dissensionis, sed pacis auctor deus.»

Michel de L'Hospital gaat dan voort met de ontleding van de karakteristieken van de godsdienst, die noodzakelijk tot bedaardheid en vreedzaamheid moeten leiden.

Doch in de practijk gebeurt niet wat men had kunnen veronderstellen: «Het is dwaas, zegt hij, te hopen dat er vrede, rust en vriendschap zal heersen onder mensen van verschillende godsdiensten. Er is geen opinie die zo diep wortelt in het hart van de mensen als de religieuze opinie en er is er ook geen die ze zoveel van elkander scheidt.

De Joden hebben de andere naties als vreemd en vijandig beschouwd; de andere naties hebben dezelfde opinie gehad van de Joden. Ik laat de Mohammedanen terzijde, die ons steeds als hun vijanden hebben aanzien en vice-versa. Zelfs onder de Christenen, welke haat heeft er niets geheerst tijdens de scheiding tussen de ariërs en de ketters. Hoevele opstanden zijn er niet geweest, mensenmoorden, verbranden van steden en andere ontelbare rampen.

Wij ondervinden het vandaag en zien dat een Engelsman en een Fransman, die tot dezelfde godsdienst behoren, meer vriendschappelijk tegenover elkaar optreden dan twee burgers van een zelfde stad, onderdanen van eenzelfde heer, maar behorende tot verschillende godsdiensten.»

Michel de L'Hospital herinnert aan de verplichtingen die alle burgers zonder onderscheid van welke aard ook hebben tegenover hun vorst. Hij dringt aan opdat zij zich rond de jonge Prins zouden scharen en hij behandelt dan de knoop van het probleem: «U zegt dat uw godsdienst de beste is; ik verdedig de mijne: wat is het redelijkste dat ik uw opinie volge of U de mijne? Wie zal daarover beslissen, tenzij een Concilie.»

De redenaar bekent, dat de ketterijen geboren werden tengevolge van het verval van de Kerk. «Tot hiertoe hebben wij gedaan zoals de slechte oorlogvoerders, die het fort van hun vijanden met al hun strijdkrachten gaan aanvallen en hun woningen onverdedigd laten. Wij moeten ze voortaan met deugden en goede zeden voorzien en dan aanvallen met de wapens van de liefdadigheid, de gebeden, en de woorden Gods die van toepassing zijn op zulk een strijd.»

«Zoals het spreekwoord het zegt, overtuigt het goed leven meer dan het gebed; de dolk is niets waard tegen de geest, tenzij om de ziel te verliezen samen met het lichaam. De Albigenzen waren ketters van de tijd van de Paus Innocentius en van de koning Filips-August. Om ze van hun dwalingen af te leiden stuurde de Paus twee legaten van de orde der Cisterciënsers. Nu gebeurde het dat in diezelfde periode een Spaans bisschop, zeer rechtschapen man, naar Rome kwam om van zijn bisdom ontlast te worden, wat hem door de Paus werd geweigerd omdat hij zoveel hoedanigheden bezat en God vreesde. Die bisschop, op zijn weg terug naar Spanje, kwam in Montpellier voorbij en wilde vernemen hoe de zaak der Albigenzen zich ontwikkelde. Hij sprak en discussieerde met de twee Cisterciënsers, legaten van de Paus, en deze zeiden hem dat ze deden wat ze konden maar dat het resultaat zeer gering was en dat het hun mening was dat indien een man met groot gezag zich wou kleden en wou leven op de wijze door de ketters gepredikt, hij de aandacht van het volk zou trekken en aldus door het voorbeeld van zijn leven meer zou bekomen dan zij, de legaten, hadden kunnen

verkrijgen door hun preken en sermoenen.

Daarvan overtuigd, kleedde de bisschop zich zoals de ketters met zakken, blootshoofd en barbevoets, en eerbiedigde een strenge vasten. Door die levenswijze beïnvloed, keerde bijna het ganse volk zich binnen een korte termijn van de Albigenzen af. Dit is een voorbeeld om aan te tonen hoe belangrijk de waardige levenswijze van de herders zijn kan.

Aan die gedachten van 1560 die het resultaat waren van een reeds rijpe ondervinding, is Michel de L'Hospital steeds trouw gebleven.

De Calvinisten — hoewel ze ongetwijfeld dwalen — hebben het recht Calvinisten te zijn. Maar daar zij burgers zijn, moeten zij aan de vorst gehorzamen. Tegenover de andersdenkenden moeten de Katholiken zich tolerant tonen. Eenieder moet aannemen dat anderen verschillende principes of levensbeschouwingen huldigen. Er moet vrede en rust heersen. Er moet zijn: eerbied voor de gewetens en trouw aan de koning.»

Maar de gemoederen waren zodanig opgehitst, de passies zodanig ontketend, dat de verzoenende woorden van de kanselier geen definitief resultaat met konden bereiken.

In enkele jaren barstten drie burgeroorlogen uit.

Telkenmale poogde Michel de L'Hospital de noodlottige gevolgen welke die rampen voor het land en voor de mensen meebrachten, af te wenden.

In zijn onophoudende strijd om de gematigdheid te doen zegevieren, moest hij steeds op twee fronten het hoofd bieden. Maar de valsheid van de twee kampen maakte de vervolging van zijn politiek onmogelijk. Zodra hij voelde dat de vorst in zijn beleid geen vertrouwen meer had — en dit gebeurde tengevolge van erge incidenten die de kanselier niet had kunnen voorzien en niet dadelijk had kunnen teugelen — trok Michel de L'Hospital zich terug.

Zeer ontgoocheld ging hij leven in zijn eigendom van Le Vignay. Hij bleef kanselier van Frankrijk en hij koesterde de hoop zijn functies nog te kunnen vervullen. Maar het lot heeft er anders over beslist.

Hij behoorde tot de groep van de bedaaften, die er moeten zijn in tijden van religieuze of politieke moeilijkheden, maar die dan dikwijls het slachtoffer worden van hun bemiddelingsgeest.

Michel de L'Hospital werd niet meer teruggeroepen en hij overleed zonder verbittering een vijftal jaren later.

Het volk van zijn tijd is hem niet erkentelijk geweest voor zijn onafgebroken pogingen 's lands unie te bewaren. Het is slechts later dat men begrepen heeft hoe hij er in gelukt was, in die uiterst bewogen tijden, buiten het strijdgewoel te blijven en steeds de permanente belangen van het koninkrijk te dienen.

De andere figuur waarvan ik wil spreken, werd reeds, vóór zijn terechtstelling, door het volk als een held en een martelaar beschouwd.

Hij heeft niet in de politiek van zijn eeuw, de XVIIIe, een belangrijke rol gespeeld en zijn faam reikte waarschijnlijk nooit veel verder dan de grenzen van de Nederlandse Provinciën van toen.

Wanneer hij nopens zijn identiteit ondervraagd werd de eerste dag van zijn proces, waar hij gevangen verscheen, antwoordde hij: «te heten Francis Annees» sens, te hebben omtrent den ouderdom van 60 jaren, » te wesen boetmeester van Sint Nicolaes natie, schail» liedecker ende stoelmaecker van sijnen stiele, ge» boortighe te wesen te Brussel, dienende als schailie» decker.»

In zijn «Geschiedenis van België» schrijft Pirenne: «En toch was niemand minder revolutionnair dan die rechtschapen stoelmaker, voortreffelijk huisvader,

geacht en geëerbiedigd burger, deken zijner «natie» en kerkmeester in Sint Jansgasthuis. De vaste overtuiging dat hij de heiligste rechten zijner medeburgers verdedigde, deed hem de leiding van hun tegenstand nemen. De antwoorden welke hij gaf, schrijft Prié, bewijzen dat hij zich ingebeeld had dat hij niet kon veroordeeld worden om de belangen der burgerij ondersteund te hebben.» (Gachard, Troubles, deel I, blz. 64.) Zijn moed en zijn gelatenheid vóór de dood (17 September) maken dit laatste slachtoffer der gemeentelijke woelingen tot een der roerendste en hartelijkste figuren die voorkomen in de strijd voor de zaak waarvoor hij het leven liet. Doch die zaak was onverbiddeijk verloren.»

En verder: «Later, bij de Brabantse Omwenteling, vervolgens bij de Omwenteling van 1830, zag het tegen het staatkundig despotisme opgestane volk in Anneessens een voorloper. Die vurige behoudgezinde en, om het juiste woord te bezigen, die onbuigzame reactionnair, ging door voor een apostel van vrijheid en democratie. Door de zonderligste verwarring werd hem, in 1890, door de liberalen, wier grondbeginselen hem met afschuw hadden vervuld, op een openbare plaats te Brussel een standbeeld opgericht. Dat ongehoord geluk is hij grotendeels verschuldigd aan de afkeer, die het Oostenrijks stelsel hem inboezemde.» (10)

Pirenne heeft gelijk

In een rede die op deze zelfde tribune in 1935 werd uitgesproken en die gewijd was aan «Anneessens en de Opstand van 1718 te Brussel», zei mijn voorganger: «Anneessens behoorde niet tot het soort mensen dat men leiders noemt en die op gepaste ogenblikken vooruit treden om gebeurtenissen te beheersen en het lot van het volk in handen te nemen.

Anneessens bezat niet de wijsheid en de klare blik van een Jacob van Artevelde, noch de persoonlijkheid en de scheppende stuwingskracht van een Oranje.

Anneessens was een man, die de gebeurtenissen veeleer heeft gevolgd dan geleid, en die ten slotte het droevige slachtoffer is geworden van een ongelukkige samenloop van omstandigheden.» (11)

Dit is ook juist. Ik geef grif toe dat Anneessens geen grote historische leidersfiguur is. Ik neem aan dat hij een «reactionnair» was. Ik ga zelfs akkoord om te zeggen dat hij op sociaal en politiek gebied, wat zijn principes en zijn ideeën betreft, intolerant was, vast overtuigd dat hij gelijk had en de anderen, in casu vertegenwoordigd door Markgraaf de Prié, de Oostenrijkse vertegenwoordiger, totaal ongelijk hadden.

Maar ik stel vast dat Anneessens toch een grote indruk heeft gemaakt op de volksgeest. Luistert naar de rijmen die men leest op de gedenksteen die ter zijner nagedachtenis in de Kapelle-kerk te Brussel werd opgericht:

- «Alhier in dese kerck
- » Legt eenen man begraven,
- » Die met syn eygen bloet
- » Het lant heeft willen laeven,
- » Anneessens is syn naem.
- » Hier op het kort geseyt,
- » Die voor den rechten eedt
- » Den Kop is neer geleyt.
- » Godt geeft syn ziel de rust
- » En alle zielen t' saemen,
- » Op dat hij leeft in rust
- » In d'eeuwigheden, amen.»

Luistert nog naar de populaire elegie op zijn dood:

- «Weent Brussel, Brussel weent,
- » Laet vocht uit d'oogen leken,
- » En wilt met den propheet
- » Jeremias gaen spreken,
- » Die voor Jerusalem
- » Geweent heeft langhen tijdt
- » Over den grooten strick,
- » Die God hun had voorzeyt.

- » Soo lanck als Brussel staet,
- » Oft menschen zullen leven,
- » Soo moet U vaeders bloet
- » De eer zijn toegescreven
- » Dat hij niet heeft gestaen
- » Naer rijkdom oft naer goet,
- » Maer dat hij t'Brabants recht
- » Betaelt heeft met zijn bloet.»

Die populariteit kan uitgelegd worden door het feit dat rond de man die tegen de Oostenrijker gestreden had en die door diens toedoen werd terechtgesteld, een legende werd geschapen die hem doet voorkomen als een zuiver volksheld.

Maar als men wat dieper wil kijken, blijkt wel dat Anneessens op het zuiver menselijk plan een tolerante houding heeft aangenomen en die heeft behouden tot op het laatste ogenblik.

Kijken we naar de feiten:

Anneessens was in 1698 tot deken van zijn natie bevorderd geweest. Hij werd algemeen geëerbiedigd en was voortdurend in betrekking met allerlei notabelen. De publicatie van de «Luyster van Brabant», de codex van de voorrechten van de stad Brussel, had op hem een grote indruk gemaakt.

In 1717 werden de nieuw gekozen dekens verzocht te zweren dat zij het bijgevoegd reglement van 1700 zouden naleven. Zij weigerden dit. Zij beriepen zich op het feit dat dit reglement nooit was goedgekeurd geworden door Karel II en dat het daarenboven was uitgevaardigd geweest door de Raad van Brabant, hoewel de Aartshertogen Albrecht en Isabella zich dit recht voor hun en hunne erfgenamen hadden voorbehouden.

Markgraaf de Prié poogde die weerstand te breken. Van de Raad van Brabant bekwam hij twee decreten die hem toelieten het advies der dekens over het hoofd te zien.

Maar de moeilijkheden waren daarmee niet uit de weg. De Markgraaf had een van de dekens er toe gebracht de gehate eed af te leggen. Zijn collega's verlieten onmiddellijk het stadhuis en het volk, dat op de markt vergaderd was, begon zijn huis te plunderen. De Markgraaf werd verplicht terug te wijken en in het volledige herstel van de oude eed toe te stemmen. De natiën eisten nog meer: zij wilden de ongeldigverklaring van de twee decreten van de Raad van Brabant. De Markgraaf aarzelde. In feite wachtte hij op hulptroepen. Maar het Brussels volk werd ongeduldig en toen de gevorderde ongeldigverklaring eindelijk werd geproclameerd was het zodanig opgehitst, dat het met de hulp van talrijke boeren, die naar de stad waren gekomen voor de keermis, een hele reeks huizen, waaronder de kanselarij, begon te plunderen.

Anneessens had in de lange en ingewikkelde onderhandelingen, geleid om de gemeentelijke voorrechten te doen zegevieren, een uiterst belangrijke rol gespeeld. Hij was niet alleen de deken van een grote gilde, maar ook de boetmeester van zijn natie, van een vereniging van gilden, die heette Sint Niklaas-natie.

Daarom heeft men beweerd dat hij de ophitser is geweest van de wanorde. Het is nu ontegensprekelijk bewezen dat hij integendeel het onmogelijke heeft gedaan om de plundering te vermijden en tegen te houden. Niettegenstaande zijn ouderdom heelt hij de wapens opgenomen en heeft hij van huis tot huis gelopen om te trachten de burgerwachten te vergaderen. Hij heeft verschillende uren op de kanselarij doorgebracht om haar alle nieuwe aanvallen te besparen.

Dit is tolerantie

Indien hij het gewent had, had hij het hoofd van de ontevreden kunnen nemen, hij had ze kunnen ophitsen, hij had het straatrumoer tot een ware opstand kunnen brengen. Daar de Markgraaf de Prié niet over voldoende krachten beschikte, had Anneessens hem zijn voorwaarden kunnen opdringen.

Dit lag niet in zijn karakter. Zijn vast bepaald onveranderlijk politiek doeleinde moest bereikt worden met middelen die rekening hielden met het recht van de tegenstrever ook een vast bepaald, onveranderlijk politiek doeleinde na te streven.

Zoals het meestal gebeurt met bedaarde mensen die er niet voor terugschrikken het pro en het contra te wikken en te wegen, werd hij op zeker ogenblik door sommige opstandelingen bedreigd. Zij wilden zijn huis plunderen indien de akte van de Raad van Brabant niet woordelijk overeenstemde met het jongste verzoekschrift in naam van de naties ingediend. Hij ontsnapte aan dat gevaar, maar viel in de handen van de Markgraaf de Prié, die hem zocht. De Oostenrijker had enkele vertrouwensmannen gelast met een onderzoek, dat meer dan zes maanden heeft geduurd. Anneessens en andere dekens werden aangehouden. Prié zorgde er voor dat er onder de leden van de Raad, waarvoor de dekens moesten verschijnen, genoeg zouden zijn die Anneessens als een gevaarlijke revolutionair zouden beschouwen.

Aan de beklagde werd de bijstand van een advocaat geweigerd. Hem herd ook niet toegelaten een schriftelijke verdediging in te dienen.

Bewust van het kolossaal onrecht waarvan hij het slachtoffer was, gaf Anneessens tijdens het proces blijk van geduld en standvastigheid. Hij verdedigde zich met overtuiging en vastberadenheid. Maar hij moest ter dood veroordeeld worden en het proces kon daar eigenlijk niets meer aan wijzigen.

Op het uur van zijn terechtstelling, 19 September 1719, gaf hij blijk van een prachtige moed die des te meer getroffen heeft dat hij ontbloot was van alle pronkerij.

Kanselier Michel de L'Hospital: een man die zich gewijd heeft aan de moeilijke taak radicaal tegen-

strijdige partijen, belangen en principes te verzoenen of ten minste hun botsingen te vermijden.

Deken Franciscus Anneessens: een man die in een bepaalde partij streed, voor bepaalde gedachten en bepaalde belangen, maar die kon begrijpen dat men daarmee niet noodzakelijk akkoord moest gaan.

Twee vertolkingen der verdraagzaamheid.

Het weze opgemerkt dat alle geduld, alle toegankelijkheid, alle ongevoeligheid, geenszins als tolerantie mag beschouwd worden. (12)

Hij die nooit een opinie te kennen geeft wordt gemakkelijk beschouwd als een goedaardige, die verdraagzaam met zijn medemensen omgaat. Meestal is hij nochtans slechts te lui of te bang om een opinie te hebben, omdat deze gemakkelijk strijd en discussies meeslept met het gevaar het onderspit te delven.

Zoals Pater Vermeersch het zeer goed aanstipt, bestaat neven de deugdzame tolerantie een schijnbare zachtmoedigheid, een uitwendige ongevoeligheid, een gebrekkig tolerantisme, die verblinding, lafheid of machteloosheid bedekken. Daar vindt men de gemeedelijkheid die de goedheid verflauwt, de naïeveteit die niet natuurlijk kan zijn, de ongevoelige onbezorgdheid die de kalme bederft, de egoïstische neiging voor zijn gemak die tot de vergelijken leiden, de gediensstigheid eindelijk die in mede-plichtigheid ontaardt.

De tolerantie is een positieve geestesgesteldheid die van de mens een krachtingspanning vergt.

In zijn essay over « De Vlaamse Gentleman » vertelt Jan Boon dat hij in een Amerikaans boek een recept heeft gevonden met aanduiding van de hoedanigheden eigen aan een gentleman.

Er is daar sprake van tact en gezond verstand, liefde en zielevrede, ongeruimdheid en liefdadigheid.

Het ware misschien niet helemaal nutteloos daarbij te voegen: *tolerantie*.

- (1) TINAYRE, Marcelle: Notes d'une voyageuse en Turquie. Premiers jours d'un nouveau règne.
- (2) VOLTAIRE: Pol. et Lég. Idées républicaines, 51.
- (3) PICARD, Edmond: Wekelijks artikel in « La Chronique », 4 Maart 1911.
- (4) HELPS: Realmah vl (1876).
- (5) COLERIDGE: Friend (1865).
- (6) HERITIER, Jean: Michel de l'Hospital.
- (7) Ibid.
- (8) Ibid.
- (9) Oeuvres complètes de Michel L'Hospital, chancelier de France, précédées d'un essai sur sa vie et ses ouvrages par P. J. S. DUFREY, de l'Yonne Paris, 1824.
- (10) PIRENNE, H.: Geschiedenis van België, vertaald door Richard DELBECQ V, 1929.
- (11) Anneessens en de opstand van 1718 te Brussel. Rede uitgesproken door dhr Albert Clerens op de plechtige openingssitting van het Vlaams Pleitgenootschap der Halle van Brussel, gehouden op 14 December 1935. Rechtskundig Weekblad, 1935-1936, blz 797.
- (12) A. VERMEERSCH, S. J. La tolérance. Louvain - Paris, 1922.

Rede van Mr Willem VEROUGSTRAETE, Voorzitter van het Vlaams Pleitgenootschap

Op uw voorstel van bij de hoedanigheden van de Vlaamse Gentlemen de tolerantie te voegen, hebben uwe toehoorders Meester Nossent reeds geantwoord.

Laten wij dit voorstel en die aanvaarding tot een eedverbond maken, waarde Confraters, want de tijd dringt en de gevaren zijn groot.

Wij voelen allen hoe in de wereld van vandaag al diegenen die het nog wagen uit te kijken boven de tuimuren van hun eigenbelang, van hun partij, van hun nationale grenzen, hunkeren naar een beetje eerbied van de mens voor de mens, naar een klein beetje achting voor den evennaaste. Eerbied en achting. Het hoofd en het hart van de beschaafde mens. De redelijke en de gevoelsgrond van de verdraagzaamheid. Het

humanistisch levensminimum van begrip voor de evennaaste, ook wanneer hij van een andere kleur is: huidskleur, haarkleur, raskleur, geloofskleur, sociale of politieke kleur, geel, blauw, rood... en last but not least, zwart of wit.

Voorwaar, de gevaren die dat minimum bedreigen zijn groot. De haat kweekt de haat, en de tegen elkaar opsnijdende complexen van zelfverdediging vervullen de eerste pagina's der dagbladen, vertroebelen alle sereniteit, bevullen de mensenliefde, en doen de mens ontaarden tot een fanatiek partijganger, en tot een huurling van God weet welke belangen.

Het oorlogsgevaar is niet van de lucht, en zolang zijn de bloemen der beschaving van geen tel, en wor-